

Наставно – научном већу
Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

Наставно – научно веће Факултета политичких наука, Универзитета у Београду је на седници, одржаној 20. априла 2023. године, формирало Комисију за преглед и оцену докторске дисертације кандидата **Александра Ковачевића** под насловом „Улога синдиката у процесу дигитализације рада у Србији“, у саставу: **проф. др Снежана Ђорђевић**, редовна професорка на Факултету политичких наука, Универзитета у Београду, **др Марио Рељановић**, научни сарадник са Института за упоредно право и **проф. др Зоран Стојиљковић**, редовни професор на Факултету политичких наука, Универзитета у Београду, као ментор.

Комисија је прегледала и оценила подобност и квалитет ове докторске дисертације и на основу оствареног увида и формираних оцена Наставно-научном већу Факултета подноси:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Александар Ковачевић је рођен 12. децембра 1991. године у Шапцу, Република Србија где је завршио основну и средњу школу. Основне академске студије политикологије је уписао школске 2010/11 које је завршио 26. јуна 2014. године са просечном оценом 9,39. Након завршених основних академских студија, на истом Факултету уписује мастер академске студије политикологије, смер Политичка аналитика и менаџмент у политици које је завршио 20. октобра 2015. године одбраном мастер рада на тему „Утицај цивилног друштва на процес политичког одлучивања: случај Србије 2000-2015“ са просечном оценом 9,78. Школске 2015/2016 уписује докторске академске студије политикологије на Факултету политичких наука. Током свих нивоа студија је добитник републичке стипендије Министарства просвете, науке и технолошког развоја, а као истраживач је ангажован на пројекту Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту. Члан је и редовни учесник конференција Међународног удружења за политичке науке.

Ковачевић је први пут биран у звање истраживача-приправника у јулу 2018. године на основу Јавног позива младим истраживачима за укључивање у рад научно-

истраживачких организација Министарства просвете, науке и технолошког развоја, да би у априлу 2021. године изабран у истраживачко звање истраживач – сарадник у области Јавна управа, локална самоуправа и јавне политике где је ангажован на предметима Локална самоуправа и Јавне политике на основним академским студијама и Јавне услуге и локални економски развој, Анализа јавних политика и Политика просторног планирања, градње и стамбена политика на мастер академским студијама. Током досадашње каријере је учествовао на више међународних и домаћих научних и стручних конференција, и то:

- „Домети и могућности локалне демократије у Србији“, Институт за политичке студије и Стална конференција градова и општина - Савез градова и општина (СКГО), Београд, 6-7.04.2023. године;
- “4th International Conference on Urban Planning - ICUP2022”, Urban Planning Cluster and the Faculty of Civil Engineering and Architecture of the University of Niš, 09 – 10th November 2022 at Science and Technology Park (NTP) in Niš, Serbia;
- „Друштвена правда у посткомунистичким друштвима“, Редовна међународна конференција Удружења за политичке науке Србије, Београд, 24-25.09.2022. године;
- “Challenges of Central and Eastern Europe Vol 3. Conflicts and Migration”, Doctoral Science Club on Politics of the University of Silesia and The Institute of Central and Eastern Europe, the Three Seas Foundation, 13-14.09.2022. (virtual)
- „XIV Научна и стручна конференција – Студенти у сусрет науци – СТЕС 2021“, Универзитет у Бањој Луци, Бања Лука, 25-27. новембар 2021. године;
- “New Nationalisms in an Open World”, 26th World Congress of Political Sciences, 10-15.07.2021, International Political Sciences Association (IPSA) (virtual);
- „Политичке последице пандемије“, Редовна међународна конференција Удружења за политичке науке Србије, Београд, 26-27.09.2020. године;
- “Populism, popular sovereignty and public reason”, 12th CEE Forum Conference Vienna, 9-10 September 2020 (virtual);
- “Challenges of Central and Eastern Europe”, Doctoral Science Club on Politics of the University of Silesia and The Institute of Central and Eastern Europe, the Three Seas Foundation, 27.08.2020. (virtual);

- “Fifth International Interdisciplinary Conference for Young Scholars in Social Sciences and Humanities – Contexts 2019”, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Novi Sad, 20th December 2019;
- „XII Научна и стручна конференција – Студенти у сусрет науци – СТЕС 2019“, Универзитет у Бањој Луци, Бања Лука, 28-30. новембар 2019.

Колега Ковачевић је до сада објавио следеће радове:

- Kovačević, Aleksandar (2023). “Development of smart transport in Belgrade: what can be learned from good practice of Copenhagen, Vienna and Ljubljana“, *Teme – рад прихваћен за објављивање (M23)*;
- Ковачевић, Александар (2023). „Услови рада на дигиталним платформама – студија случаја Србије“ у: Вранић Б. & Анђелковић, Н. *Друштвена правда у посткомунистичким друштвима*. Зборник радова са редовне међународне конференције Удружења за политичке науке Србије одржане 24–25. 09. 2022. у Београду, УПНС и ФПН, стр. 125-144 (M33);
- Kovačević, Aleksandar (2022). “Implementation of smart tools in Belgrade's transportation system: lessons from Copenhagen and Madrid” in: *International conference of Urban planning proceedings*, Faculty of Civil Engineering and Architecture, University of Nis, p. 155-164 (M33);
- Kovačević, Aleksandar (2021). “The future of crowd employment in Western Balkans”. In: Dziwak, E. et al, *Wyzwania Europy Srodkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo Adam Marszalek, p. 185-202 (M33);
- Kovačević, Aleksandar (2021). “New Forms of Employment and Their Impact on Working Conditions in Digital Age in Serbia - A Case Study of Car: Go”. in Mayr S. & Orator, A. *Populism, Popular Sovereignty and Public Reason*, Peter Lang GmbH: Bern, 10, 263-277. <https://doi.org/10.3726/b18599> (M14);
- Ковачевић, Александар (2021). „Пандемија корона вируса – шанса за успешну дигитализацију рада или додатно унижавање права радника“ у: Станојевић, И. (ур). *Политичке последице пандемије*. Зборник радова са редовне међународне конференције Удружења за политичке науке Србије одржане 26.-27.09.2020. године у Београду, УПНС и ФПН, стр. 23-38 (M33);
- Kovačević, Aleksandar (2019). Ка достојанственом дигиталном раду – Положај радника на дигиталним платформама, *Годишњак Факултета политичких наука, Година XIII/ Број 22*, стр. 85-99 (M51);

- Ковачевић, Александар (2021). Улога социјално – економског савета у креирању социјалног дијалога у Србији, *Мегатренд ревија* 14 (3), стр. 209-224. <https://doi.org/10.5937/MegRev1703209K> (M51).

Одлуком Универзитета у Београду – Већа научних области правно-економских наука од 14. фебруара 2022. године дата је сагласност за израду докторске дисертације под називом „Улога синдиката у процесу дигитализације рада у Србији“ кандидата **Александра Ковачевића**. Дисертација је технички уподобљена са Упутством о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду, а које је у примени од 2019. године. Она је написала ћириличним писмом, фонтом *Times New Roman*, са проредом 1 и маргинама 20мм. Састоји се од 180 страница, од којих је 161 страница основног текста, док остатак чини списак библиографских јединица, биографија кандидата и неопходне изјаве. Списак коришћених научних извора обухвата 292 библиографске јединице, од којих је књига, научних чланака и стручних студија 188, релевантних правних аката 38 и 66 новинских чланака, статистичких извештаја, ставова синдиката и извора са интернета. Дисертација у погледу форме и садржаја испуњава техничке услове које је прописао Универзитет у Београду.

Дисертација се састоји од седам поглавља који чине смислену и кохерентну структуру обрађујући различите аспекте који се тичу предмета истраживања и чиниоца садржаја предмета истраживања. На основу тога комисија може да закључи да је ова докторска дисертација по форми и суштина у складу са научним и методолошким стандардима и захтевима.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације кандидата Александра Ковачевића се тиче сагледавања промена стратегија синдикалног деловања у циљу побољшања улоге синдиката у заштити права радника у процесу дигитализације рада. Стога, проблем истраживања је садржан у чињеници да дигитализација рада нужно доводи до нарушавања права радника што је непосредан повод за укључивање синдиката у регулисање односа на овом пољу. Отуда и основно истраживачко питање које гласи: на који начин се могу променити стратегије синдикалног деловања како би се побољшала улога синдиката у заштити права радника у процесу дигитализације рада? Поред истраживања улоге синдиката у заштити права радника, овај рад се бави и истраживањем стања социјалног дијалога, промена у оквиру социјалног дијалога, укључености актера у постојеће

облике социјалног дијалога и улоге ових актера у процесу дигитализације. Посебно је потребно истаћи ауторово емпиријско истраживање о положају дигиталних радника у Србији и две студије случаја о платформи Upwork и апликацији Car: Go. Четврта индустријска револуција и дигитализација рада су појаве новог датума, те не постоји велики број научних радова који се баве дигитализацијом рада. Студије које се баве овом тематиком су новијег датума. Посебан значај предмета овог истраживања представља његова оригиналност којом се пружа велики допринос постојећем научном сазнању.

Предмет истраживања је временски ограничен на почетак 21. века када долази до отпочињања процеса аутоматизације производње и појаве првих дигиталних платформи. Овај процес отпочиње са четвртом индустријском револуцијом и наставља се у годинама које следе са даљом дигитализацијом свих сфера рада. Предмет истраживања је такође просторно ограничен на Републику Србију, али се у истраживање укључују и сазнања из упоредне перспективе европских земаља. Усмерење истраживања на европске земље је из разлога разумевања улоге синдиката у заштити права дигиталних радника, али из разлога примене достигнућа европских земаља у овом пољу. Истраживање спада у домен политичких наука, посебно у поље политичке социологије. Друга политиколошка дисциплина која је обухваћена овим радом су јавне политике са посебним нагласком на секторске политике у области рада и запошљавања. Ово истраживање такође спада у поље радног права и индустријских односа.

Истраживање има научни и друштвени циљ. Ово истраживање спада у пионирске подухвате у овој области и представља оригиналну идеју која је омогућила да се продубе до сада скромна знања у овој области. Неоспорно је да је ово истраживање показало добру научну дескрипцију, али је исто тако је извршена научна класификација и типологизација која је основ за научно откриће. Наиме, истраживање је показало разлоге због који долази до ограниченог утицаја синдиката на процес дигитализације рада посматрајући синдикате као независну, а дигитализацију рада као зависну варијаблу. Ово истраживање је недвосмислено показало да постоји каузални однос између неразвијености синдикалног покрета и слабе заштите права радника у процесу дигитализације. Са друге стране, друштвени циљ истраживања се односи на практичну примењивост научног знања у решавању конкретних проблема. Сазнања до којих се дошло у овом раду могу послужити за решавање конкретних проблема који се тичу синдикалног организовања, значаја дигитализације рада, недовољне улоге

синдиката у заштити права радника, положаја синдиката и положаја радника у неолибералном оквиру. Овај рад је пружио дубок увид у проблематику дигитализације, те је на основу сазнања до којих се дошло научним истраживањем креирана практична стратегија за синдикално деловање. Стога, истраживање је показало да је неопходно напустити постојећу неолибералну праксу, а самим тим и имплементирати корпоративистички модел индустријских односа са нагласком на социјалном дијалогу који се заснива на консензусу између социјалних актера са посебним акцентом на повратак поверења у синдикате, повећање густине синдикалног чланства, али и јачање синдикалног покрета.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Хипотетички оквир који је наведен у Уводу рада се састоји из опште (генералне) хипотезе, четири посебне и по четири појединачне хипотезе за сваку посебну хипотезу. Општа (генерална) хипотеза гласи: синдикати су социјални актери који имају значајну улогу у заштити права радника у процесу дигитализације иако је њихов утицај на овај процес још увек низак због неразвијености стратегија за синдикално деловање.

Прва посебна хипотеза гласи: дигитализација рада представља радикално преобликовање пословног окружења и природе рада као и редефинисање граница производње, редистрибуције и потрошње. У склопу прве посебне хипотезе налазе се четири појединачне хипотезе и то: (1) дигитализација доводи до урушавања права радника претварајући радничку класу у прекаријат; (2) дигитализација рада доводи до стварања ултра – флексибилног тржишта рада (3) дигитализација има позитивне ефекте на стварање нових радних места и измене у процесу рада; (4) дигитализација рада доводи до промена у социо-економској и демографској структури становништва. Појединачне хипотезе прате два индикатори и то: научна литература, резултати претходних истраживања.

Друга посебна хипотеза гласи: дигитализација рада доводи до стварања јединственог дигиталног тржишта рада. У склопу друге посебне хипотезе налазе се четири појединачне хипотезе и то: (1) дигитално тржиште рада претпоставља рад на дигиталним платформама; (2) дигитално тржиште рада је недовољно правно регулисано; (3) дигитално тржиште рада ангажује велики број младог високообразованог кадра; (4) дигитално тржиште рада доводи до појаве нових видова запослености при чему су ангажовани радници формално незапослена лица.

Појединачне хипотезе прати три индикатора и то: научна литература, резултати претходних истраживања, резултати новог емпиријског истраживања.

Трећа посебна хипотеза гласи: непостојање јасне стратегије синдикалног деловања условљава тежак положај радника у пољу дигиталног рада. У склопу треће посебне хипотезе налазе се четири појединачне хипотезе и то: (1) Европска конфедерација синдиката захтева добар и правичан дигиталан рад заснован на добрим условима рада и сигурним радним окружењем и фер радним односима; (2) синдикати трагају за новом клијентелом која ће обухватити сва радно ангажована лица, а не само формално запослене; (3) синдикални покрет недовољно развија цивилне и политичке стратегије деловања у циљу заштите права свих радно ангажованих лица; (4) дигитализација рада нужно доводи до модификације постојећег социјалног модела у оквиру кога се развија однос између социјалних актера. Појединачне хипотезе прати четири индикатора и то: научна литература, анализа садржаја докумената, резултати претходних истраживања, резултати емпиријских истраживања.

Последња, четврта посебна хипотеза гласи: неолиберална парадигма економских односа у Србији је погодна за имплементацију дигиталног рада са свим његовим негативним последицама. У склопу четврте посебне хипотезе налазе се четири појединачне хипотезе и то: (1) дигитални рад у Србији за последицу има повећање броја радно ангажованих лица у зони сиве економије; (2) дигиталним радом у Србији се највише баве особе са високом стручном спремом; (3) најзаступљенији вид дигиталног рада у Србији је рад на дигиталним платформама; (4) рад на дигиталним платформама оставља негативне последице на основна права радника у Србији. Појединачне хипотезе прате четири индикатора и то: научна литература, резултати претходних истраживања, резултати новог емпиријског истраживања и студија случаја две дигиталне платформе.

Комисија је детаљном анализом садржаја дисертације кандидата закључује да је кандидат потврдио све наведене хипотезе, те да је и правилно користио индикаторе приликом потврђивања појединачних хипотеза.

4. Кратак опис садржаја дисертација

Дисертација се састоји од седам поглавља и то: Увод; Настанак и развој синдикалног покрета и епоха дигитализације; Дигитализација рада и дигитално тржиште рада; Синдикални покрет и стратегије за деловање синдиката у ери

дигитализације рада; Рад на дигиталним платформама у Србији; Реформа синдикалног покрета и социјалног дијалога у Србији у ери дигитализације и Закључка.

Кандидат у уводу дефинише проблем и предмет истраживања, категоријално – појмовни апарат, поставља истраживачко питање, описује хипотетички оквир, научну и друштвену оправданости и научни и друштвени циљ истраживања. Такође, кандидат наводи и научне методе које ће се користити у истраживању, а које су пак одређене самом природом истраживања, циљевима истраживања, хипотезама и индикаторима. У раду се употребљавају основне методе као што су анализа, синтеза, апстракција, конкретизација, специјализација, генерализација, дедукција и индукција. Такође се користе и хипотетичко – дедуктивна метода, статистичка метода и метода моделовања. Ради прибављања квалитетних података користе се и анализа садржаја докумената, испитивање, посматрање, интервју и метод студије случаја. У уводим разматрањима се даље даје кратак опис структуре рада по поглављима.

Прво тематско поглавље обрађује настанак и развој синдикалног покрета и епоху дигитализације. Кандидат у овом поглављу даје свеобухватну анализу настанка и развоја синдикалног покрета са посебним акцентом на релевантне ауторе из ове области попут брачног пара Веб, Ричарда Хајмана, Бернарда Ебингхауса и Цела Висера. Кандидат даље анализира појам социјалног дијалога полазећи од дефиниције колективног преговарања која је дата у књигама Историја синдикализма и Индустијска демократија брачног пара Веб. Он даље објашњава врсте социјалног дијалога и приказује стање социјалног дијалога у компаративној пракси са посебним акцентом на европски ниво и процену ефективности социјалног дијалога. У наставку овог поглавља, кандидат обрађује појам четврте индустријске револуције и прави теоријско разграничење између два таласа дигитализације, где актуелне промене у сфери рада описује као други талас дигитализације када долази до брака између велике количине података који су доступни на мрежама и процеса роботизације. Промене до којих долази у ери дигитализације објашњава на основу схватања понашања гомиле. Аутор такође износи и занимљива становишта теоретичара левичарске оријентације попут Кристијана Фухса који у анализу дигиталног рада укључује Марксову анализу акумулације капитала. Кандидат представља области утицаја дигитализације као што су отварање нових радних места, промена природе посла, уништавање посла и промена врсте посла. Он такође истиче и значај вештачке интелигенције у управљању у људским ресурсима. У анализу уводи појам дигиталне економије или гиг економије и истиче њене позитивне и негативне утицаје који су последица социо-економских

утицаја дигиталне економије попут дигиталног јаза, промене животних стилова, флексибилног радног времена, али и социјалне изопштености, губитка индивидуалности и изазова приватности.

Друго тематско поглавље детаљније обрађује појам дигитализације рада и дигиталног тржишта рада. Наиме, кандидат почиње ово поглавље са описивањем процеса аутоматизације индустријске производње, али истиче да је погрешно схватити дигитализацију као пуки процес аутоматизације људске производње, те аутоматизацију означава као први талас дигитализације. Као природни наставак на области утицаја дигитализације, кандидат наводи кључне карактеристике нових осам облика запошљавања као што су: дељење запослених, дељење послова, рад на основу ваучера, привремено управљање, повремени рад, рад на даљину заснован на коришћењу информационо-комуникационих технологија, рад са великим бројем клијената и заједничко запошљавање, док рад на дигиталним платформама оставља за посебан одељак у оквиру виртуализације процеса рада. Кандидат говори о значају технолошких иновација на радном месту и истиче да се урушавање традиционалног концепта рада према схватању Банае заснива на три доминантне полуге пословања: цигле, које представљају физичку димензију, бајтове који представљају технолошку димензију и понашања које укључује личну димензију. У наставку овог поглавља, аутор објашњава промене у социоекономској и демографској структури становништва које доводе до стварања ултрафлексибилног тржишта рада. Кандидат овде прави разлику између два облика флексибилности које означава према Петцу као флексибилност за раднике и флексибилност радника. Он даље износи тезу о смањењу броја запослених као последица дигитализације где представља резултате релевантних истраживања која показују да је скоро $\frac{1}{2}$ укупне запослености у високом ризику од потенцијалне аутоматизације. Кандидат се у контексту дигитализације осврће на појам прекарног рада, а у контексту дигитализације говори о феномену претеће несигурности, док нове облике запошљавања посматра као прекарне облике рада. Он даље говори развоју дигиталног тржишта рада које пореди са традиционалним тржиштем које даље објашњава на основу правних и економских теорија као што су теорија стандардног радног односа, теорија рефлексивног права које спадају у правне теорије и теорија о људском капиталу, теорија сегментације тржишта рада и теорија ефикасности плата које спадају у економске теорије. Истиче значајне ауторе у оквиру ових теорија као што су Шеман, Тојбнер, Смит, Стинчкомб, Маршал, Шапиро и Стиглиц, али и домаћег аутора Михаила Арандаренка. Кандидат закључује да се дигитално тржиште рада

јавља као последица дигитализације рада и истиче различите категорије трансакција у електронској трговини. Дигитално тржиште рада објашњава на основу модела тростране платформе где постоје две супротстављене групе које виде ограничен крај платформе и платформа која даје двома супротстављеним групама увид у велику количину података. Даље кандидат говори о различитим моделима правне регулације дигиталног тржишта рада који су у настајању и посебно истиче значај заједничке регулације у контексту права Европске уније као најбољег решења за дигитално тржиште рада. Кандидат наводи различита документа на нивоу ЕУ, судску праксу Суда Европске уније и националних судова, али и национална законодавства која су приступила решавању овог проблема попут Ел Комри закона из Француске којим је по први пут дефинисано право на дисконектовање. Кандидат даље објашњава рад на дигиталним платформама преко појма виртуализације рада и јасно дефинише ко су виртуални радници. У анализу укључује први економски индикатор за мерење понуде и потражње за дигиталним радницима који су развили Истраживачи са Оксфордског интернет института. Даље дефинише концепт достојанственог рада и приказује индикаторе за мерење индекса достојанственог рада и закључује да се дигитални рад не може да подведе под категорију достојанственог рада.

Треће тематско поглавље објашњава положај синдикалног покрета и стратегије за деловање синдиката у ери дигитализације. Кандидат положај синдиката у ери дигитализације сликовито представља коришћењем синтагме о два лица бога Јануса коју такође користи Тибо Вебер који истиче да синдикати треба да комбинују традиционално деловање са најсавременијим приступом у суочавању са изазовима које са собом носе технолошке промене. У објашњавању положаја дигиталних радника, кандидат наводи чак једанаест различитих декларација које је донела Европска конфедерација синдиката, Франкфуртску декларацију, Декларацију ОЕЦД-а и Кодекс понашања немачког удружења за дигитални рад. Такође, истиче и постојање нових организација који окупљају и штите права дигиталних радника као што је Туркоптикон. Кандидат истиче да са дигитализацијом долази до промене типа запослености што алармира синдикате који трагају за новом синдикалном клијентелом. Он даље приступа објашњавању Европског социјалног модела који се везује за најуспешнијег председника Европске комисије, француског политичара Жака Делора. Кандидат говори о три типа државе благостања које истиче дански социолог Госта Еспринг Андерсен, док посебну пажњу посвећује социјалдемократском моделу државе благостања. Као допуну ове класификације кандидат истиче истраживање професора

Ферере који говори о медитеранском моделу. Такође, кандидат говори о четири типа индустријских односа које истичу Ебингхаус и Висер и закључује да постоје четири типа европског социјалног модела и то: нордијски, англосаксонски, континентални и медитерански. У контексту дигитализације рада, кандидат закључује да је потребно креирати минималне стандарде на нивоу Европе уз поштовање различитости свих појединачних социјалних модела који егзистирају на тлу Европе. Кандидат даље истиче настанак нове синдикалне клијентеле у коју поред запослених убраја и samozапослене, лажне samozапослене и неформално запослене. Посебан акценат ставља на објашњавање концепта лажног samozапосљавања коју следећи Перулија назива сивом зоном. Кандидат исказује забринутост за положај неформално запослених лица која до посебног изражаја долази у ери дигитализације. Кандидат даље представља правни положај формално незапослених и samozапослених лица у упоредној перспективи. У анализу укључује чак једанаест различитих права и закључује да велики број анализираних држава штити права запослених, с' тим да је ситуација знатно боља у Скандинавији и у земљама бивше СФРЈ него у англосаксонским земљама. Кандидат анализира удео радника у неформалној економији у Европским земљама и закључује да радно законодавство не треба да буде једино решење за неформалну запосленост. Као потенцијално решење, поред реформе радног законодавства, кандидат истиче социјални дијалог и радне спорове са послодавцима. Кандидат говори о ограниченим дометима реформи радног законодавства у Француској, Италији и Шпанији, али и о предностима и недостацима радног законодавства у Шведској. Он истиче да је кључни проблем са дигиталним радницима њихово погрешно дефинисање као samozапослених. Кандидат даље говори о развоју цивилних и политичких стратегије за деловање синдиката у ери дигитализације рада. Он синдикате посматра као актере цивилног друштва те предлаже да синдикати треба да комбинују цивилну и политичку стратегију приликом деловања у ери дигитализације. Он прави разлику између платформи и стратегија синдикалног деловања где истиче да су платформе за разлику од стратегија само полазне основе синдикалне акције без детаљније разраде функција, метода и принципа и облика синдикалног деловања. Кандидат анализира значајне синдикалне платформе и пројекте на нивоу ЕУ и даје SWOT анализу синдикалног покрета у време дигитализације. Даље говори о потенцијалној политизацији и маргинализацији синдиката, степену поверења и густини синдикалног чланства и истиче слагање са ставом Стојиљковића о потребном заузимању критичке и аутономне позиције одбране интереса запослених и

темељних демократских вредности у ери дигитализације. Кандидат закључује да синдикална стратегија у ери дигитализације треба да буде комбинација институционално-интересне репрезентације и процеса лобирања као облика политичке стратегије са промоцијом и развојем европских вредности и културе политичког и социјалног дијалога као дела цивилне стратегије.

Четврто тематско поглавље обрађује рад на дигиталним платформама у Републици Србији. Кандидат истиче да се наша земља према подацима индекса онлајн рада налази на високом 12. месту у понуди дигиталних радника са 1.4 % у укупном броју дигиталних радова у свету. Он закључује да је јако тешко проценити број фриленсера у некој земљи и истиче да су пионири овог сложеног подухвата у нашој земљи истраживачи из Центра за истраживање јавних политика. Имајући у виду да се број фриленсера непрестано повећава, кандидат закључује да се број фриленсера може проценити на нешто више од 90 000. Он у анализу укључује индекс онлајн рада и гигметар који показују константни пораст у потражњи за дигиталним радницима у Републици Србији. Кандидат такође указује на ефекте пандемије корона вируса који су довели до осцилација на овом индексу. Најзаступљеније дигитално занимање у Републици Србији је развој софтвера што је у просеку једно од најплаћенијих занимања. Кандидат даље истиче да су дигитални радници у Србији младе и високо образоване особе које се према истраживањима Центра за истраживање јавних политика углавном налазе у зони скривене запослености. Он даље анализира положај радника на дигиталним платформама на основу критеријума поштеног рада и сопственог емпиријског истраживања о положају дигиталних радника које је спроведено у пролеће 2021. године. У емпиријско истраживање су укључени чланови Удружења радника на интернету који су имали задатак да искажу степен слагања на тростепеној скали са укупно 34 различите тврдње. Ово истраживање је омогућило да кандидат стекне увид у стварни положај дигиталних радника у Републици Србији и њихове ставове о условима рада, цени рада, односу државе према запосленима, мотивацији дигиталних радника за рад на дигиталним платформама и пословни однос између радника и послодаваца на дигиталним платформама. Кандидат даље говори о протестима удружења радника на интернету и потенцијалним моделима опорезивања дигиталних радника. Он у анализу укључује две судије случаја и то платформу Upwork и апликацију Car:Go. Уз употребу SWOT и PESTLE анализе, кандидат истиче значајна обележја ове платформе и апликације. Резултате емпиријског истраживања примењује на платформу Upwork посебно у погледу мотивације за дигитални рад код оних

испитаника који су одабрали ову платформу као послодавца. Истиче права и дужности запослених у обе судије случаја али и постојећу правну регулативу и даје предлог за промену регулативе у циљу заштите права радника ангажованих на овим платформама.

Пето тематско поглавље обрађује потенцијалне правце у реформи синдикалног покрета и социјалног дијалога у ери дигитализације. Кандидат апострофира неолибералну парадигму економских односа коју означава као главни разлог за развој дигиталног рада у Србији са свим његовим негативним карактеристикама. Он обрађује појам сиве економије, где посебно истиче пораст броја запослених у овој зони на дигиталном тржишту рада, иако показатељи са традиционалног тржишта говоре у прилог смањивању броја удела сиве економије. Кандидат даје аргументовану критику Анкете о радној снази и представља ставове водећих економских стручњака у овој области. Он истиче да дигитализација рада недвосмислено доводи до деградације основних права радника, док као носиоце дигитализације посматра високообразовани кадар. У условима неолибералне парадигме, синдикати се суочавају са низом изазова и покушавају да пронађу адекватан начин како би укључили дигиталне раднике под своје окриље. Кандидат истиче да водеће синдикалне централе у Србији активно учествују у различитим пројектима и едукацијама како би припремили адекватан одговор на дигитализацију. Он даље представља социјални дијалог у ери дигитализације и истиче ограниченост социјалног дијалога која је пак повезана са заштитом права дигиталних радника кроз постојеће механизме за вођење социјалног дијалога. Синдикални покрет у Србији анализира кроз призму друштвеног контекста и износи примере из упоредне праксе како би дошао до најадекватније стратегије деловања. Кандидат користи модел лепезасте стратегије коју сматра најадекватнијом за креирање квалитетних секторских политика у области дигитализације рада. На самом крају анализира модел индустријских односа у Србији и степен консолидације демократије и закључује да је најповољније решење за Србију усвајање и имплементација модификованог корпоративистичког модела индустријских односа са нагласком на социјалном партнерству и ограниченем државном интервенционизму у погледу дефинисања основних права радника. Кандидат даље даје модел реформисаног институционалног механизма за вођење социјалног дијалога уз нагласак на имплементацију модификованог модела индустријских односа. Он говори и о будућности синдикалног покрета и социјалног дијалога где истиче да синдикати са једне стране не губе на значају у ери дигитализације јер једини имају довољно стручних и техничких капацитета, док социјални дијалог не сме остати заробљен у

класичним темама него треба инсистирати на широком друштвеном дијалогу где ће синдикати имати главну реч.

У закључним разматрањима, кандидат апострофира најзначајнији закључке до којих је дошао у раду. Он истиче да је током рада потврдио своје полазне хипотезе и приказује научни и друштвени допринос свог истраживања.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Комисија сматра да је кандидат Александар Ковачевић на научно релевантан и методолошки адекватан начин, стриктно поштујући академске стандарде остварио научни резултат какав је предвиђен у пријави докторске дисертације. Ова дисертација је резултат самосталног и оригиналног рада кандидата. Кандидат је приликом израде ове дисертације користи најзначајнија теоријска сазнања и најрелевантније домаће и стране ауторе из ове области. Стога, његово истраживање је нужно мултидисциплинарно јер користи сазнања из различитих научних области попут политичке социологије, јавних политика, радног права, социологије права и индустријских односа. Употреба ових дисциплина се јасно види кроз детаљну анализу свих поглавља у раду. Најзначајнији резултат ове дисертације је емпиријско истраживање о положају дигиталних радника у Републици Србији које је послужио за израду модела синдикалне стратегије и модела реформисаног синдиката и институционалног механизма за вођење социјалног дијалога. Комисија закључује да кандидат успешно прати и анализира сложене феномене и даје значај научни допринос у проширењу постојећих научних сазнања у овој релативно новој области. Кандидат указује на одређене феномене који су последица каузалног односа између неразвијености синдикалног покрета и дигитализације рада што његов рад приближава научном открићу у наведеним научним областима.

Комисија сматра да друштвени допринос овог истраживања је такође значајан јер је рад указао на ограничену улогу синдиката у заштити права радника у ери дигитализације чиме је отежан положај синдиката и онемогућена сарадња синдиката са другим друштвеним актерима. Спроведено научно истраживање и дате препоруке могу да послуже за реформу постојећег синдикалног покрета и социјалног дијалога у циљу адаптације на свеобухватну дигитализацију. Стога, комисија закључује да је употребна вредност овог истраживања у будућој реформи синдикалног покрета и социјалног дијалога, али и у даљим научним истраживањима, изузетно велика.

6. Закључак

На основу прегледа докторске дисертације, чланови Комисије су једногласни у оцени да је дисертација **„Улога синдиката у процесу дигитализације рада у Србији“** кандидата **Александра Ковачевића** оригинално научно дело урађено према пријави на коју је сагласност дало Веће научних области правно – економских наука, Универзитета у Београду. Кандидат Ковачевић је до налаза дошао самосталним научним и истраживачким радом, систематизујући и продубљивајући постојећа и производећи нова сазнања о овој новој и сложеној теми.

Дисертација представља заокружену логичку целину у теоријском, методолошком и научном смислу. Комисија констатује да су приликом израде поштовани сви академски и етички стандарди који су прописани у Правилницима Универзитета и Факултета, те да дисертација представља оригинално и самостално научно дело кандидата. На основу претходно изнетих оцена, Комисија једногласно предлаже Наставно-научном већу Факултета политичких наука, Универзитета у Београду да:

- 1) прихвати Извештај;
- 2) образује Комисију за одбрану у саставу: проф. др Снежана Ђорђевић, редовна професорка Факултета политичких наука, Универзитета у Београду, др Марио Рељановић, научни сарадник Института за упоредно право и проф. др Зоран Стојиљковић, редовни професор Факултета политичких наука, Универзитета у Београду (ментор)
- 3) да одобри јавну одбрану докторске дисертације **„Улога синдиката у процесу дигитализације рада у Србији“** и преко надлежних служба Факултета проследи ову дисертацију, Извештај, своју одлуку и осталу потребну документацију Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду

У Београду, 22. априла 2023. године

Комисија за преглед и оцену докторске дисертације

проф. др Снежана Ђорђевић
редовна професорка
Универзитет у Београду - Факултет политичких наука

др Марио Рељановић
научни сарадник
Институт за упоредно право

проф. др Зоран Стојиљковић
редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет политичких наука